

NUO MAIŠTINGOS BOHEMOS IKI TYLIŲ MEDITACIJŲ

[apie Stasį Jonauską]

[...]

Stasys Jonauskas (g. 1948) kaip stiprus savitas poetas iškyla būtent pastaruoju dešimtmečiu. Rinkiniuose *Spaliai* (1986), *Šiuolaikiniai rugiai* (1990) pasiūlęs netikėto žvilgsnio galimybę, nuosekliai jos laikosi ir rinkinyje *Širdis plaka delčią* (1998).

Gamtos reiškinių apmąstymas čia turi intenciją apmąstyti žmogaus būtį: ko gali ar negali, ką žino ar nežino gamta arba žmogus. Iš skirtumų pasimato gamtos ir žmogaus bendrumas, bendra būtis, buvimas kartu. Gamtos reiškiniai nesubendrinami iki visuotinių jos egzistavimo dėsningumų, atvirkščiai, į kiekvieną reiškinį (į birželio gaisrus, į durpynų vandenį) įdėmiai įsižiūrima. Sukuriama netikėta žvilgsnio pozicija. Į gamtą žiūrima akcentuojant sąmonės dimensiją: gamtos gyvenimas matomas žmogaus, visuomenės gyvenimo dėsnių požiūriu („Šokinėjo žiogai iš idėjos – / Niekas jiems nemokėjo už tai“, 11; „Tai ir buvo birželio ugnis, / Kuri degė gyvenimą savo“, 8). Žvilgsnis į gamtą yra iš esmės veidrodinis: kaip žiūrėdami į veidrodį matome ne veidrodį, o save jame, taip gamtos veidrodyje atsispindi į ją žiūrinti sąmonė. Žvilgsnis per gamtą į žmonių pasaulį yra lyg antrinis, išvestinis, atsirandęs skaitytojo supratimo lygmenyje. Gamta ne psychologinama, kaip buvo įprasta lietuvių poezijoje, o tiesiog veikia gamtos dėsnių ir sąmonės reflektuojamų klausimų sankryžoje (birželis yra žalias, nes „neturi kitos išeities“; „Krinta lapai, kur dėsis“, 61). Gamta laisva ir nuo socialinių determinizmų, ir nuo prasmės rūpesčio, jos būtis yra kitoniška („Laikas lėkė pro šalį, ir vėjas / Neturėjo jokios reikšmės“, 27). Bet gamta nėra laisva nuo ją apmąstančio žmogaus sąmonės.

Kita vertus, nei sąmonė, nei kalbantysis nėra nukreipti į save. Pati sąmonė redukuojama tiek, kad gamtišką būtį pajuntame tarsi iš vidaus, kaip pačią savaimę: į gamtos reiškinius žiūrima ne iš išorės, o tarsi įeinama į jų vidų („Medžiai vėl ėmė sukti metus / Apie šerdį“, 29; „Kas galėjo, supuvo save“, 65). Šviesa ne apšviečia daiktus, o laša iš jų pačių, ne laikrodį dulkės apkrinta, o laikrodis tiksi po dulkę. Bandoma pajusti gamtiškosios būties, gaivalų absoliutų gryną buvimą – be žmogaus. Tačiau sąmonė nuolat budi klausdama: iš kur visa imasi? Kaip gyvoji gamta yra? Kas teikia jai gyvybę, kaip prasideda ir baigiasi gamtos gaivalų būtis? Ar ji turi kitus gyvavimo dėsnius? („Lauke skaisti mėnesiena / Pati iš savęs // Byra per amžius į kiemą“, 10). Ar ji siejasi su žmogaus būtimi, ar tik mums taip atrodo? Ar įmanoma gamta be žmogaus sąmonės apskritai? Substancija bandoma atskirti nuo daiktų, kuriais ji reiškiasi, bandoma klausti, kaip ji yra tokia, kokia yra savaimė: iš kur randasi laikas, kaip jis eina, kaip jis eina be laikrodžių, ar jis darosi geresnis, ar taip galvojam tik mes, ar laikas turi savo esmę, ar ją jam sukuriame mes, kur laikas nueina, kai jis praeina, kur dingsta likimas, kai gyvenimas dega kaip šiaudas, ar supranta pats, kur veda žmogų, ką jis duoda gyvenimui („Ką jis duoda gyvenimui tavo. / Neturėdamas nieko patsai“, 79) ir t. t. Tariamai naivūs klausimai netikėtai pristabdo inertiškos sąmonės automatizmą, išskleidžiamas sąmonės intencionalumas. Rutuliojama klausimų, teiginių, dėsnių aiškinimo poetika išskleidusi poeto savitumą jau ir ankstesniuose rinkiniuose (metai: „Ar jie eina po vieną pro žmones, / Ar tik žmonės – pulkais – pro juos?“, *Šiuolaikiniai rugiai*, 77).

Jonausko poetinio pasaulio gamtiškumas – tarsi savaimė aiškus, bet kartu ir netikėtai keistas, egzotiškas: reiškiniai tai priartėja prie žmogaus būties dėsnių, tai į juos netelpa, tai primena žmogui

jo paties būtį. Tariamai mimetiško, gamtiško eilėraščio rémuose sukurtas netikėtas nusprūdimas iš vieno egzistencijos lygmens į kitą, tam tikra žmogiškojo ir gamtiškojo pasaulių sandūros nelogika kaip tik ir leidžia rasti poezijai. „Niekas“ šiuo požiūriu nėra jokia modernybės kategorija, o pirmapradis gaivalas, sukurtojo pasaulio lyg ir dalis, lyg ir antipodas.

Tradicinė eilėraščio forma – penki šeši ketureiliai – kiek užtęsia netikėtą klausimą, nutolina įžvalgą. Nustembančioji instancija nukonkuruojama išmintingosios instancijos. Tik „naivus“ paradoksalus klausimas, išsilukštenantis iš gamtos stebėjimų, leidžia atpažinti originaliai mąstantį autorių – žemės, žolės, šaknų, pelkių, miškų poetą; metafiziką jam natūraliai iškalba gamtos daiktai.

Rimavimo, eiliavimo ir intonacijų monotoniją kompensuoja ir netikėta žodžio būvio įžvalga. Kaip gamtai neleidžiama likti vien jos susikurtoje būtyje, taip ir kalbai neleidžiama likti įkaustytai į nejudrias frazes – automatizuoto suvokimo frazėje perprasminamas kuris nors ją sudarantis žodis („Gyvenimas ėjo ten būti, / Beeidamas ir praėjo“, 22; „Bėgo šiurpas per nendres į pelkes“, 58). S. Jonauskas savaip tęsia mūsų poezijoje įsitvirtinančią tendenciją – filosofuoti iš naivuolio ir iš kalbos pozicijų.

[...]

Rita Tūtlytė, „Nuo maištingos bohemos iki tylių meditacijų“, *Naujausioji lietuvių literatūra 1988–2002*, Vilnius: Alma littera, 2003, p. 116–118.